

ՎԱՌՆԱ

Վառնայի թանգարանին մէջ տնտեսագրար մը
բերումը Բրազիլացիայէն:

Թիւ 1. — Էյս իւր որդի Պողոսն գրեցի. այս
է տապան հանգստեան Վափանցի որ հոյ՜ի գիւղն
սա Գաբագցի Յովհաննեսի որդի Ղուկասին որ
փոխեցաւ ի թուականս ՌձՄԷ (1708):»:

Թիւ 2. — Վառնայի Հայոց եկեղեցւոյի աւագ
թորանին ետեւը:

«Այս է տապան հանգստեան Զահրազեցի մահւ,
տեւի Ղնոնց որդի խղճուգ Բեւորոսին որ հան-
գաւ ի տէր ՌձՂԷ (1748) մարտի 10ին»:

Ասկէ զատ կան աւագ տեղանին շուրջ ՌՄԺԲ
(1763) ՌՄԼԲ (1783) ՌՄԽԷ (1798) թուակեր
կարգ մը տապաններ: Հան հետեւեալը

Թիւ 3. — «Աստ հանգչի. Անծիւք եւ ոսկեբաց,
Տէր Մկրտիչ Տիրանեանի՝ բարէշնորհ ժարգա-
պետի այցելու հովուի Պաւլարիոյ, ծնեալ ի Կ.
Պոլիս 1869 հրկզ. Վառնա 1896»:

Այս անգամ այսքան. սոյն տարի նշատակ ու-
նիմ Մերձաւոր Արեւելք եւ Պուլկարիա՝ այցելել.
այդ առթիւ կատարելապէս պիտի ամբողջացնեմ
տապանաբարեբոս ցանկս, որոնք ըստ իս կա-
րևոր աղբիւրներ եւ զաղութի պատմութեանց
համար: Թէև չեմ կարծիր որ մեծ բան մը կա-
րենամ գտնել եւ մտնաւածը գիտեմ որ արտա-
գրածներուս մեծամասնութիւնը ի սպառ կոր-
սուած է կամ փնցած:

Յ. ՔԻՐՏԵԱՆ

ՈՒՂՂԱԳՐԱԿԱՆ

Ա.

ՄԻ՛ ԳՐԷՔ

Յ Ե Տ Ա. Գ. Ա. Յ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՔ

Հ Ե Տ Ա. Գ. Ա. Յ

Պատճառը շատ պարզ է: Յնարգայ բառ
գոյութիւն չի կրնար ունենալ. սրովհետեւ
յետ եւ գայ իւրար կը հակառեմ. ետ գա-
ցողը՝ առաջ չի կրնար գալ. ետեւէ չի կրնար
գալ. աւելի արամաբանակամ պիտի ըլլար
ըսել՝ յետագնայ, կամ յետալայ: «Յետս
յետս չողան, եւ զարկան զգետնի»:. ետ

ետ գացին, ու գետին փլան: — «Յետոյ
նորա կայր», անոր ետեւը կեցած էր: —
«Յետ վեց աւուր»:. վեց օր կտր. — Բե-
տածին, վերջէն ծնած. յետամնաց, յետորդ,
եւն. եւն. ամէնքն ալ կը նշանակեն հա-
կառակն այն իմաստին՝ զոր կ'ուզենք տալ
յետագայ գրելով:

Մէր ուզածն էր ետեւեւ եկող, յաջորդ,
որուն յատուկ բառն է Հետագայ:

Հետ՝ ըսել է ոտքի հետք. «Մ՛յր է հետդ
այդ: — Տեսանեմ հետ արանց, կանանց
եւ մանկտոյ: — Հետք անդնդոց», եւն. եւն:

Իբր նախադրութիւն՝ միասին, մեկտեղ.
իմ հետ, ինծի հետ, թէ՛ սեռական կ'առնէ՝
թէ՛ արական. գրարարի մէջ՝ աշխարհարարի
իմաստով՝ բայց գործիական. բիկտարն հետ,
թիկունքով մէկտեղ. նաեւ տեղական կամ
տրական. հետ քանքարին, հետ հրեշտակին,
հետ դիւաց, հետ եղբարց. նաեւ անորոշ
հայցական. հետ իրեար:

Ո՛հով՝ ի հետ երթող, միասին երթալ.
«Չլա՛նդ երթիցես ի հետ, որ ոչ երթաս
զհետ»:. (Ոսկ. Եբր. իւ): Ի՛նչպէս միասին
պիտի երթաս՝ երբ ետեւէն չես երթար:

Եւ ահա սաստկացուցիչ զան կը հասնի
եւ կ'ըլլայ զհետ, ինչպէս կայ նաեւ զկեի,
որ ճիշդ նոյն իմաստն ունի, եւ ելած է
կիեք բառէն, որ կը նշանակէ «ներբան
ոտին, որ թողու զհետս ի կիտիւն»:. «Կե-
ւիցին կիեք ոտից նորա»:. «Բազուս յամ-
պարշտաց՝ որք ի լիութեան են, ոչ ուտին
կիեք ոտից նորա»:. (չեն մաշիր ներբան-
ները, ոտքով չեն քալիր, կառք կը նստին):
Կիեքէն ելած է կիւ, ինչպէս միտքէն՝ միտ,
յոգնակիի քէն կ'ի՛յնայ. ի մոի ունել,
այոպէս կիւ, կեի, զկեի՝ որուն զան կրնայ
տեղափոխուիլ. «Գիմ կեի, կուտ գիմմանց
կեի», ինչպէս նաեւ հետինը: «Ջորոյ հետ. —
Ջորոյն հետ», եւն:

Դառնալով զհետին. «Աղաղակէ զհետ
մեր», մեր ետեւէն. — «Երթային զհետ նո-
րա»:. անոր ետեւէն: Եւ ուրիշ շատ ոճեր.
Ջհետ բերել, զհետ երթալ, գալ, գնալ,
լիւնել, զհետ պնդիլ, եւն. եւն. ամէնքն ալ
ետեւեւ երթարա, զայդ իմաստով: Դարձեալ
հետամտու ըլլալով հետապնդիլ, հետեւիլ, հե-

1. Յ. Մ. Վ. Տիրանեան Լէ՛մբակե՛ն Նուբարկ էր է
Պուլկարացայ:

տամարի, հետապարհի, եւն, եւն. ամէնն ալ
հտեւէն երթալու, վագելու իմաստն ունին։
Նոյնպէս հետ գնտեհ, հետեհայ, եւն։ Որով
հետագայ ըսել է՝ ետեհեհ կկոյ, հետեհեհայ,
յաջորդ։ Ուստի՝

ՄԻ՛ ԳՐԷՑ

ՅԵՏԱԳԱՅ

ԱՂԼ ԳՐԵՑԷՑ

ՀԵՏԱԳԱՅ։

Բ.

ՄԻ՛ ԳՐԷՑ

ԲԱՂԼԻԻԼ, ԲԱՂԼԻԵԼ, ԲԱՂԼՈՒՄ,

ԲԱՂԼԻԻԼ

ԱՅԼ ԳՐԵՑԷՑ

ԲԱԽԻԼ, ԲԱԽԵԼ, ԲԱԽՈՒՄ,

ՔԱԽԻԻԼ

Ընդհանրացած սոսկալի սխալ մը. շատ
ընչեր կը գրեն ուղիք. պէտք է անպատճառ
ճառ վտարել այդ անդէպ դատար. Ղատին
դժմ թշնամութիւն մը չունիմ, մանաւանդ
թէ շատ ալ կողմնակից չեմ անոնց, որ
օր մը այնքան հապածեցին այդ աղուոյ
գիրը. աղուոյ ըսելս ալ չկարծէք որ երբ
բեմին անտունս ու երբեմին եւ այսօրուան
մականունս այդ գրով սկսելնուն համար
ըլլայ. ո՛չ, այլ ինձի համար ինչնէն շատ
աւելի կակուղ է այն. արդասանեցէք, օրիւ
նակի համարս այեւրոյս. լեզունիդ թշու
ձայնը յանկուտ համար պէտք է ըմբռնի
վրաս յարձակի ու մաշէ եւ մաշեցնէ. արդ
տասանեցէք նոյնպէս աղեղորիս. լեզունիդ
հազիւ թէ պիտի ջարժի. ըմբռն վազեհ
չկայ, այլ անուշ մը դեղու ձայնը կ'իլլէ,
գրեթէ ատանց իսկ անդադարանալու։ Ինչ
աւելին պիտի ըսեմ. կրնաք գտնել հայե-
րէն բառ մը՝ որ վերջանայ լիւն զրով իրմէ
վերջ բազաձայնով մը. անոս ես դատով
կը շարեմ Ոգր, հաղր, շողր, ցաղր, մաղր,
յաղր, աղիս, աղամաղիս, աղիպղի, ձաղի,
յաղի, դաղի, մաղի, տաղի, գաղի, աղտ,
գաղտ, աղտաղտ, քաղի, շաղիպղի, կողր,
բողր, ողիս, քաղիս, ողիս, ողի, քողի, հեղ-

ձումոպի, աղաճումոպի, աղտ, մաղտ, տաղտ,
հեղի, կեղի, սոկեղի, մեղի, գեղի, խեղի,
սեղի, զեղի, զեղի, շեղի, եւն, եւն։

Լինելով ո՛չ մէկ բառի նայ միայն ոտի,
լայց նաեւ նայ. տառ է, եւ ես նայ քոտի
օրինակ չբերի դատին հետ. արդ, աղի, հեղի,
մեղի, ձաղի, վաղր, բիրեղի, խեղի, տա-
սեղի, պեղի, տեղի, եւն, եւն։

Աս ըսել է՝ թէ դատը լինէն կոտուղ
է. Օր մը կը խօսինք ասանց վրայ։

Հոս քաղիքին մէջ դատը անտեղի է,
որովհետեւ որեւէ գրած չունի, արդետի մը
ձեռքը անգիրտակցաբար դրեր է հոն, ան-
ցիւր է բառգիրքներու մէջ, եւ հիմա գրեթէ
ամէն ոք այդպէս սխալ կը գրէ։

Հայ լեզուն քաղ սկիզբով գրեթէ բառ
չունի. վաղ քանի մը հասո քաղար, քա-
ղա, քաղի, քաղի, միւս եղանակները քոյր
քաղ (յոն. ոյի) մասնիկով կազմուած
բառեր են. նոյնանշան կից, համ, հադ-
լաղ, շաղ, յաղ ձայններուն՝ ըստ յունական-
նին։

Քաղարքի, քաղարքանի, քաղիստարիս,
քաղարտարիս, քաղիստա, քաղիստարի,
քաղիստի, եւն, եւն. քաղարքիք վերին վաղ
կը շարժւ։

Ուկեղարք եւ անկէ ետք ամէն զայս միշտ
քաղիք եւ քաղիք կը գործածեն։

Ահա քանի մը օրինակներ. «Կալ ար-
տաքոյ, եւ քաղիք զգուցնէ»։ — «Քաղիս-
ցի եւ քաղիք ձեզ»։ — «Որ քաղիք քաղիք
նմայ»։ — «Եւ Քաղարտաւտէք քաղիք»։ —
«Քաղիսին վերջուն եւ զաղիսային»։ — «Քա-
ղիքի զատման քաղիքն արտաւտաւ»։ (Ա-
գոյ)։ — «Սուսիք զատապարսն քաղիքն»
(Եւս)։ Գր. աւ. — «Շնչեցին հաղիք, եւ
քաղիքին զտունն»։ — «Տեղիք տնկոյ
շարժեցին ի հոգմոյ քաղիքն քաղիքն» (Նաղ-
գ. կալ)։ — «Ստատարիք քաղիքն զմի-
մեանս (իւրաքու զարեւոյն)»։ — «Ուղի էր
տեսանել շատայ մեծի տաղիսային...» զմի-
մեանս քաղիքն (Եղիշէ)։ — «Հաղիքն ճա-
կաղիքն երկրեանս ի միմեանս, եւ ընդ մի-
մեանս քաղիքն»։ Հաղիքն լինէ՞ն քաղիքն
Ա. Մկր. — Բ. Մկր. 42, 30. — «Թէպէտ եւ
յանդուգն յարձակմամբ յառաջեալ քաղիք-

ին» (Խոր. Բ. 43) — «Մարտ պատերազմի ընդ միմեանս յախէին» (Ես. Քր. ա) — «Պատկեր ծովու... զԻրեարս յախեալ...» (Ես. մծր.) «Հարկ է զի ի դիմի յախիցե քեզ ի միասին էականն» (Սեբեք. ա)։

Կարելի է էջեր լեցնել, միշտ յառի ձեւով։ Բախիւնն ալ նոյնպէս։ «Միթէ բարբառ լուկ իցէ՝ յախիւն լեզուի ընդ օղս» (Աղսր.)։

Դոյնպէս յախումն եւ ոչ յաղիւումն, «Ընդհարումն եւ յախումն գործեսցէ» (Փիլ.) — «Որ ողբալով՝ յախումսք սրտին» (Ներսէս Շնորհ.) — «Ի կարծրութենէ յախման» (Նարեկ.) — «Արկանել զնոսա յամենայն յախումն կոտանաց... ի բարկ յախումն անշափ աղէտիցն։ Բազում յախմանս պատերազմաց...» (Յն. Կր.)։

Միեւնոյն յախ ուղիղ արմատով ունինք յախած, շոշորզ, փախուկ. «Չարարեսեսցէ եւ յախած կոչեսցէ» (Ոսկ. Յն. Բ. 21) — «Ի գործ իմաստութեան յախած էր» (Խոսք. Գ. 22)։

Ունինք նաեւ սրտաբախ բառը. որուն սիրտը վախէն կը բախի եւ կը բարախէ. դարբի դարբի կը նետէ «Դողալ, սրտաբախ սրտաթունդ լինել» (Ոսկ. Կոզ. Ժր. — Ես. փնւ. Բ.) «Սրտաթափ սրտաբախ լինին յանէն» (Վեցոր. Է)։ Դարձեալ՝ կրծաբախ։

Նարեկի մէկ օրինակին մէջ միայն կը տեսնուի այդ բարբարոս ձեւը, եւ այդպէս իրաւունք կ'ունենայ բառգիրքներու մէջ մանկու. ահա եղածը. «Ուր զրանն յաղիւն ոչ ինչ ազդեցէ։ — Իւր ընդ վիմազէն լերին պնդութեան բաղիսցեալ ցնդին»։ Զք եւ ԼԷ։

Ոչ մէկ տաբակոյս որ տգէտ օրինակողի մը թմրած մէկ վայրկեանէն օգտուելով՝ մտեր են այդ դատերը, եւ թմրեցուցեր զրեթէ ամբողջ մեր նոր սերունդը, որ հիմա մոլեանադորէն ներս կը թխէ զանոնք ամէն անգամ որ յախել բայը գործածէ, եւ շատ ալ կը գործածէ։

Այս սխալը կրնայ առաջ եկած ըլլալ նաեւ յաղիւումն փառին երեւոյթէն, եւ կամ յաղիւն ու շաղիւն բայերէն, որոնց մէջ կան դատ գրերը, որոնք սակայն կըրնան ալ չգրուիլ, ինչպէս նաեւ ուղի բառէն, որ շատ ստէպ կը գրուի ուրի, ինչպէս եւ յաղի, որ միասական ձեւն է ու խին, ոչ սիս, հեղեղ, այլ յաղի, բխումն, բղիւնը։

Բախել բայը կ'ըլլայ նաեւ յաբախել, ինչպէս շաղիւնը՝ շախշախել. դիտելի է որ յախելը յախախել չ'ըլլար, մինչ շաղիւնը կ'ըլլայ շախշախել։ Եթէ իրապէս յաղիւն ըլլար, պիտի գործածէին յախախել ձեւով. մինչ հայ լեզուն այդպիսի բառ չի ճանչնար։ Ոսկ. Ի Աղսրաբառարանն ճառին մէջ կայ մէկ տեղ միայն. «Մարս մինս դողայ, ատամունքս յախախիւն»։ Նոյն ճառին մէջ կան սակայն եւ ուղիղները. «Վասն ոչ յաբախելոյ յնկեղեցեւոջ»։ «Աղսրատն զդուն յաբախել երկեղիւ»։ — Ոսկեղալը յաբախել կը ճանչնայ. «Մունկը նորա զմիմեանս յաբախիւն» (Դսան. Ե. 6)։ — «Գահէ ի գահ կործանեալը անկեալը յաբախիւն» (Կոյ. Գ. 21)։ Յաջորդ դարերն ալ. «Դողումն, որոտ, յաբախիւն» (Երզնկ.) — «Բաբախումս կրծից» (Միս. Աղսր.) — «... եւ ոչ յաբախումնը ճայթմանց...» (Երիշէ.) — «... եւ յաբախումն եւ երիւրման ի գոչման ձայնին մերոյ» (Երզն. Քեր.), եւն, եւն։

Եթէ յաղիւն ըլլար բայը՝ պիտի չկըրնային երկու գիր միասին ջնջել եւ յաբախել գրել. այլ պիտի գրէին յախախել. ինչպէս չեն գրած շաղիւնին մէջ՝ շաղախել, այլ շախշախել, Ուստի՝

Մի՛ գրէք

ԲԱՂԻԽԷԼ, ԲԱՂԻԽԷԼ, ԲԱՂԻԽԷԼ, ԲԱՂԻԽԷԼ

ԱՂԷ ԳՐԵՑՔ

ԲԱԽԷԼ, ԲԱԽԷԼ, ԲԱԽԷԼ, ԲԱԽԷԼ, ԲԱԽԷԼ

Հ. Ա. ՂԱՍԻՍԵԱՆ